

УДК:631.11.631.52.59.

Mardanov Husniddin Kholbazarovich,
Vice Chancellor of Tashkent State Agrarian University
Yusupov Nasirilo
Scientific Research Institute of Cereals and Legumes
Head of the Laboratory "Cereal Crops Selection, Seed Production
and Agrotechnics of Cultivation".
Abdunazarov Otabek Ulug'bekovich.
Doctoral student of Andijan Institute of Agriculture and
Agrotechnologies

VARIETIES STUDIED IN A COMPETITIVE VARIETY TRIAL
NURSERY TECHNOLOGICAL QUALITY INDICATORS OF GRAIN

Annotation: The technological quality indicators of grain of varieties and lines studied in the experiment were determined in laboratory conditions with the necessary laboratory equipment, grain nature, transparency, gluten, IDK and group.

Key words: gr/l, percentage, group.

Марданов Ҳусниддин Холбазарович,
Тошкент давлат аграр университетте проректори
Юсупов Насирило
Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институти
“Дон экинлари селекцияси, уруғчи-лиги ва етиштириш
агротехникаси” лаборатория мудир
Абдуназаров Отабек Улуғбекович.
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти
таянч докторанти

РАҚОБАТЛИ НАВ СИНОВИ КЎЧАТЗОРИДА ЎРГАНИЛГАН
НАВЛАР
ДОННИНГ ТЕХНОЛОГИК СИФАТ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Анотация: Тажрибада ўрганилган нав ва линияларни доннинг технологик сифат кўрсаткичлари лаборатория шароитида керакли лаборатория асбоблари билан доннинг натураси, шаффофлиги, клейкавинаси, ИДК ҳамда группаси аниқланди.

Калит сўзлар: гр/л, фойиз, группа.

Сўнгги йилларда глобал иқлим ўзгариши натижасида қурғоқчилик ва иссиқлик ҳамда гармселнинг эсиши бўғдой етиштиришда ва донни

физиологик тўлиқ шаклланишига кучли салбий таъсир кўрсатмоқда. Сўнги маълумотларга қараганда, мамлакатимизнинг баъзи ҳудудларида буғдой етиштираётган катта майдонларида баҳорнинг охириги ойлари ва ёз ойларида бир неча омиллар, етиштирилаётган буғдой навларининг ўсишига, ривожланишига, ҳосилдорлигига таъсир кўрсатилганлиги таъкидланган.

Глобал иқлим ўзгариши содир бўлаётган муаммоларни илмий жиҳатдан асослаш, бардошли навларни яратиш тадқиқотнинг муҳим омилларидан биридир. Селекция ишлари узоқ йиллар давом этадиган тадқиқот бўлиб, унда эртапишар, ўта эртапишар серҳосил, сифат даражаси юқори бўлган навларни яратиш билан яқунланадиган жараёнлар. Илмий тадқиқот доирасида илмий изланишларни ташқи муҳитнинг абиотик омилларига чидамли навларни тизмаларни баҳолаш муҳим ҳисобланади.

Республикамиз олимлари томонидан кузги юмшоқ буғдойнинг суғориладиган майдонларида эртапишар, дон хосили ва нонбоплик сифат кўрсаткичлари юқори бўлган маҳаллий навларини яратиш бўйича Краснодар селекциясига мансуб ҳамда ИКАРДА, СММИТ халқаро илмий ташкилотларнинг нав ва намуналарини ўрганиш, танлаш ва дурагайлаш йўли билан маҳаллий навларни яратиш бўйича Р.И.Сиддиқов, И.У.Эгамов, С.Э.Тешабоев ва А.М.Мансуров, Н.Х.Юсупов, Д.Алимова, М.Каримовалар илмий тадқиқотлар олиб борган. Сувли майдонлар ва лалми майдонлар шароитига мос кузги ва баҳорги юмшоқ ҳамда қаттиқ буғдой навлари бўйича ИКАРДА, СИММУТ халқаро илмий ташкилотлар селекциясига мансуб интрадукцион эртапишар нав ва намуналарни танлаш дурагайлаш ва маҳаллий навлар яратишда А.А.Омонов, З.Ф.Зиёдуллаев, Р.Сиддиқов, Н.Умиров, А.Хайитбоев, Т.Ўринбоев, А.Нурбековлар бир қатор илмий изланишлар олиб бориб, танлаш ва баҳолаш йўли билан маҳаллий навларни яратган.

Юқорида келтирилган тадқиқотлардан кузги буғдойнинг ўта эртапишар нав ва намуналарни танлаш баҳолаш йўли билан ҳар томонлама минтақа шароитига мос бўлган глобал иқлим ўзгариши шароитида иссиққа чидамли, хавонинг кескин иссиб кетгунигача ҳамда бошоқлаш фазасида иссиқнинг салбий таъсири бошлангунга қадар ўта эртапишар, дон ҳосили ва сифати юқори бўлган маҳаллий навларни яратишдан иборат.

Селекция ашёларини таърифлайдиган асосий кўрсаткичлар маҳсулдорлик, ҳосилдорлик ва маҳсулот сифати ҳисобланиб, улар бир қанча белги ва хусусиятларнинг йиғиндисидан иборат. Дон таркибидаги оқсил миқдори ва унинг сифатига тупроқ тузилмаси, ўғитлаш, азотли ўғитлар билан озиклантириш ва бошқа агротехник тадбирлар муҳим таъсир кўрсатади. Дондаги оқсил ва клейковина миқдорини пасайиши ҳосилдорликни ошиши, тупроқда ўсимликнинг ўзлаштириши осон бўлган азот миқдорини камлиги туфайли юзага келади. Аммо бу масалани кузги буғдойга солинадиган азот миқдорини ошириш ҳисобига ҳал қилиб бўлмайди.

Р.Сиддиқов, А.Хайитбоев, Н.Умиров, Н.Юсупов (2011 й) олиб борган тажрибаларда шуни такидлайдики касаллик ва ноқулай ташқи шароит офатларини бартараф қилиш йўллари кўп. Улардан энг муҳими касаллика ва ҳар бир минтақа ноқулай ташқи шароитларига чидамли бошланғич манбаларни аниқлаш ва улар асосида маҳаллий иқлим шароитга мос, касалликка ва ноқулай шароитга бардошли, қимматбаҳо-ҳўжалик биологик хусусиятларга эга навлар яратиш селекциячи олимлар олдида турган долзарб вазифалардан биридир деб ҳисоблайди.

И.У.Эгамов, У.Набиев, Д.Алимова, З.Жумабоев (2012) тажрибаларида тезроқ аниқ самарали вазифаларни амалга ошириш учун Ўзбекистон Ўсимликшунослик илмий-тадқиқот институти ва П.П.Лукияненко номидаги Краснодар қишлоқ хўжалик илмий тадқиқот институти ҳамда СММИТ-ИКАРДА халқаро илмий марказлари билан

илмий хамкорлик олиб бориб, 6 мингдан ортиқ қимматли нав ва намуналар тўплаган. Бу намуналарни чуқур ўрганиб, юқори кўрсаткичларга эга бўлган нав ва намуналар танлаб олиниб, селекция жараёнида бошланғич материал сифатида фойдаланиб келинган.

Дала тажрибалари Андижон вилояти Андижон тумани Дон ва дуккакли экинлар илмий тадқиқот институти тажриба даласининг ўтлоқи тупроқлари шароитининг рақобатли нав синов кўчатзорида 20 та нав ва линияларида 4 та кайтарикда илмий амалий тажрибалар 2019-2020 йиллар давомида институтнинг Марказий даласида ўтказилди. Андижон вилоятининг тупроқлари денгиз сатҳидан 430-460 метр баландликда жойлашган бўлиб, асосан суғориладиган ерларни ташкил этади.

Ўрганилган рақобатли кўчатзордаги нав ва дурагай линияларнинг дон технологик сифат кўрсаткичлари лаборатория шароитида ўрганилганда куйдаги натижалар олинди.

Кўчатзорда ўрганилган навларни донининг технологик сифат кўрсаткичлари таҳлил қилинганда Дон натураси кўрсаткичи 812-838 гр.л. оралиғида бўлиб, энг юқори кўрсаткич Флеш, Хамкор, Еланчик навларида 838 гр.л., Риск навида 838 гр.л., Навбахор навида 838 гр.л., Давр навида 832 гр.л. Степ навида 832 гр.л. Школа навида 831 гр.л., ни ташкил этганлиги лаборатория таҳлиллар натижасида аниқланди.

Клейковина миқдори эса 24-32 фоизни ташкил этиб, энг юқори клейковина кўрсаткичи Флеш навида 28 фоиз, Еланчик навида 28 фоиз, Школа навида 30 фоиз, Степ навида 28 фоиз, Риск навида 30 фоиз, Навбахор навида 28 фоиз, Давр навида 30 фоиз, Хамкор навида, 30фоиз клейковина кўрсаткичи аниқланди.

Клейковина сифатини белгиловчи ИДК кўрсаткичи 70-90 бирликни ташкил этди. Тажрибада ўрганилган навларда энг юқори кўрсаткич яъни (ИДК) кўрсаткичи 70-75 бирлик тенг бўлган I-группа мансуб навлар Флеш,

Еланчик, Степ,Школа,Хамкор навлари таҳлил натижаларига кўра аниқланди.

Кўргазмали кўчатзорда 2022 йилда олиб борилган тадқиқотларда ўрганилган навларни донининг технологик сифат кўрсаткичлари таҳлил қилинганда Дон натураси кўрсаткичи 800-832 г.л. оралиғида бўлиб, энг юқори кўрсаткич Еланчик навида 815 гр.л, Флеш навида 800 гр.л., Школа навида 815 гр.л., Степ навида 822 гр.л. Хамкор навида 800 гр.л, Риск навида 814 гр.л., Навбахор навида 820 гр.л. Давр навида 800 гр.л. ни ташкил этганлиги лаборатория таҳлиллар натижасида аниқланди.

Оқсил миқдори 12.66-14.84 фоиз оралиғида бўлиб, энг юқори кўрсаткич Еланчик ва Давр навларида мос равишда 14.26, 14.66 фоизни ташкил қилди.

**Кузги юмшоқ буғдой навларини кўргазмали кўчатзорида доннинг
технологик сифат кўрсаткичлари таҳлили. (2022й)**

№	Навлар	Дон натураси, гр/л	намлик, %	Оқсил микдори, %	Клейковина микдори, %	1000 дон дон вазни,гр
1	Хамкор	800	6.91	13.75	30	42.4
2	Навбахор	820	8.05	12.66	28	40.4
3	Риск	814	7.35	14.17	30	44,8
4	Давр	800	8.16	14.66	30	43.6
5	Флеш	800	7.37	14.68	28	43.9
6	Школа	815	7.31	14.84	30	42.4
7	Степ	822	7.79	14.0	28	44.4

8	Эланчик	815	7.59	14.26	28	42.0
---	---------	-----	------	-------	----	------

Клейковина миқдори эса 22.54-28.14 фоизни ташкил этиб, энг юқори клейковина кўрсаткичи Флеш навида 28.14 фоиз, Хамкор навида 26.98 фоиз, Еланчик навида 26.81 фоиз, Школа навида 24.94 фоиз, Степ навида 28.56фоиз, Риск навида, 24.54 фоиз, Навбахор навида 26.56 клейковина кўрсаткичи аниқланди.

1000 дон дон вазни ўрганилганда Еланчик 42.0 гр,Школа 42,4 гр, Хамкор 42,4 гр,Давр 43,6 гр,Флеш 43,9 гр, Степ нави 44.4гр., ни ташкил этганлиги аниқланди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Сиддиқов, Р А. Хайитбоев, Н.Умиров, Н.Юсупов. “Бошоқли дон ва мойли экинлар селекцияси, уруғчилиги ҳамда уларни етиштириш агротехникасини ривожлантириш истиқболлари” Халқаро конференция Андижон-2011й. 18-19 бет.
2. Эгамов,И.У. У.Набиев, Д.Алимова, З.Жумабоев “Ўзбекистон Республикаси тупроқ-иқлим шароитига мос юқори сифатли ва ҳосилдор бошоқли дон экинлари навларини яратиш уларни етиштириш технологияларини ишлаб чиқиш истиқболлари” Халқаро илмий-амалий конференция мақолалар тўплами. Андижон-2012й. 38-39 бет.
3. Эгамов. И, Юсупов. Н, Алимов.Д ва бошқалар. ”Селектсия жараёнида кузги юмшоқ буғдойнинг интродуксион нав ва линияларининг рақобатли нав синови натижалари”. АГРО ИЛМ журнали №5. 2019 йил 23-24 бет.